

КОНФЕРЕНЦІЯ “МІЖНАРОДНА БАНКІВСЬКА КОНКУРЕНЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА”

А.О. Єпіфанов

В Українській академії банківської справи Національного банку України започатковано науково-практичну конференцію, присвячену питанням посилення конкурентоспроможності банків.

У роботі конференції взяли участь понад 130 відомих в Україні вчених, фахівців-практиків. Серед них – представники Національного банку України, провідних вітчизняних банків, наукових та аналітичних центрів, вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова, Донецька, Севастополя, Сімферополя, Луганська, Черкас, Полтави, Луцька, Кременчука, Запоріжжя. У конференції взяли участь також фахівці банківської справи з Росії (Москви, Белгорода, Курська). Пропозиції та рекомендації стосовно кола питань, що обговорювалися, надали вчені університетів Австралії, Німеччини, Мальти, США, Аргентини, Фінляндії, Естонії, Канади, Швейцарії.

На конференції працювали дві секції.

Перша секція: *Конкурентоспроможність та модернізація банківської системи в контексті розвитку світової та національної економіки:*

- ◆ Конкуренція в сучасному світі: проблеми, моделі, тенденції.
- ◆ Світові тенденції розвитку банківського бізнесу та їх вплив на економіку.
- ◆ Фактори конкурентоспроможності банківської системи в умовах глобалізації.
- ◆ Стан, проблеми та перспективи розвитку банківської системи України.
- ◆ Особливості модернізації української банківської системи в контексті світового досвіду.
- ◆ Вхідження України в СОТ: можливі сценарії та наслідки для банківської системи.
- ◆ Роль банків у роботі з протидії фінансування тероризму та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.
- ◆ Проблема стратегічних інтересів країни при розвитку трансграничних банківських і фінансових операцій.
- ◆ Проблеми забезпечення конкурентоспроможності банківської системи України при лібералізації трансграничних банківських послуг.
- ◆ Законодавче забезпечення конкуренції в Україні: стан та шляхи удосконалення.

Друга секція: *Формування конкурентоспроможності національної банківської системи та роль державного регулювання в забезпеченні конкурентного середовища на ринку банківських послуг:*

- ◆ Конкурентні стратегії банків України.
- ◆ Банківські ризики та управління ними.
- ◆ Корпоративне управління і внутрішній контроль в банках України.
- ◆ Корпоративний банкінг: проблеми та перспективи розвитку.
- ◆ Розвиток роздрібного банкінгу.
- ◆ Роль держави в захисті конкуренції. Межі державного регулювання конкуренції.
- ◆ Банківський нагляд в умовах розширення міжнародних банківських операцій.
- ◆ Базельські рекомендації та їх вплив на конкурентоспроможність банківських послуг.
- ◆ Проблеми лібералізації трансграничних операцій іноземних банків та банків в Україні – тенденції, динаміка, перспективи.
- ◆ Діяльність іноземних банків в Україні: тенденції та перспективи.

- ◆ Перспективи відкриття філій іноземних банків на території України: за і проти.
- ◆ Світовий досвід здійснення банківських трансграничних операцій.

Робота конференції висвітлювалась у науково-практичних виданнях та засобах масової інформації. Суттєвої уваги їй приділено офіційним виданням НБУ "Вісник НБУ" (А. Папуша, 2006, – №7, с. 42-51).

Завідувач кафедри міжнародної економіки Української академії банківської справи Національного банку України, доктор економічних наук, професор Михайло Макаренко зауважив, що фінансова глобалізація є невід'ємною складовою сучасного розвитку суспільства. Тож експансія транснаціональних корпорацій і банків на ринки, що розвиваються, є її об'єктивним проявом. Цілком законним можна вважати прагнення іноземних банків розгорнути діяльність у сфері банківських послуг в Україні, де такі послуги ще не вирізняються достатньою якістю і широтою асортименту. Вступ України до Світової організації торгівлі передбачає виконання вимог щодо лібералізації ринку послуг, у тому числі й банківських, потребує готовності вітчизняних грошово-кредитних установ до посилення конкурентної боротьби у цій сфері.

Доповідач зазначив, що у найближчій перспективі на теренах вітчизняного грошово-кредитного ринку очікується загострення міжбанківської конкуренції у двох основних сегментах – депозитів (як ресурсної бази банківської діяльності) та кредитів (як основної сфери активних банківських операцій). На його думку, для збереження і подальшого розвитку національного банківського сектора необхідно запровадити низку заходів, спрямованих на зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних банків, збільшення їх статутного капіталу, здешевлення ресурсної бази та вартості кредитів, розширення асортименту банківських послуг і забезпечення їх латентної підтримки з боку Національного банку України.

Кандидат економічних наук, доцент Львівського банківського інституту НБУ Олексій Другов вважає, що прихід іноземного капіталу лише спонукатиме до підвищення рівня фінансового обслуговування в країні, сприятиме капіталізації українських банків, залученню в економіку додаткових фінансових ресурсів. Хоча участь зарубіжних банківських установ у вітчизняній банківській системі все-таки створить певні ризики як для функціонування самої системи (відносно низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних банків може призвести до витіснення їх з ринку), так і для регулювання фінансово-економічних процесів у країні (прикладом може бути масовий вплив іноземного капіталу з економік азійських країн під час кризи 1998 року, який поставив їх на межу банкрутства). Розвиток економіки України, підвищення її конкурентоспроможності не є і не буде завданням іноземних банків, тому Україна повинна покладатися в основному на себе, має (передусім в особі НБУ та інших владних органів) послідовно відстоювати інтереси українських банків та вітчизняної економіки, для чого необхідно розробити і за потреби застосувати інструменти регулювання рівня іноземного капіталу в банківській системі країни.

Остання теза пройшла червоною ниткою через більшість доповідей, виголошених на конференції. А стосувалися вони різноманітних шляхів посилення конкурентоспроможності вітчизняних банків.

Доктор економічних наук, професор Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського Ігор Брітченко одним із потужних резервів посилення конкурентоспроможності українських банків вважає активізацію їх діяльності на ринку цінних паперів.

Керуюча Севастопольською філією Державного експортно-імпортного банку України Оксана Грищенко розглянула практичні аспекти банківської конкуренції у сфері формування ресурсів комерційного банку. Наголошувалося зокрема на потребі підвищення рівня капіталізації банків, активізації розвитку філіальної мережі, забезпеченні ефективності діяльності банківських установ, поступовому зменшенні співвідношення операційних витрат і чистого

операційного доходу – важливої передумови виграшної конкурентної позиції на банківському ринку.

Начальник відділу розробки стратегічних програмних документів департаменту економічного аналізу та прогнозування НБУ, кандидат економічних наук Інна Співак проаналізувала проблеми формування конкурентно-економічного середовища як передумови підвищення конкурентоспроможності банківської системи країни. Вона детально зупинилася на “золотих правилах”, дотримуючись яких, країна може цього досягти: це – стабільне і передбачуване законодавство; гнучка структура економіки; спрямування інвестицій у традиційну і високотехнологічну інфраструктуру; стимулювання приватних заощаджень і внутрішніх інвестицій; поліпшення якості, оперативності і прозорості управління та адміністрування; гармонійність заробітної плати, продуктивності праці і податків; скорочення розриву мінімальної та максимальної зарплат, зміцнення середнього класу; збільшення інвестицій в освіту, передусім – середню, а також у безперервне підвищення кваліфікації працюючих; гармонійний розвиток у напрямку глобалізації економіки з урахуванням національних особливостей та переваг (інакше кажучи – розвиток і утвердження національної ідеї).

Свої рекомендації надали закордонні фахівці у галузі банківської конкуренції. Ректор Інституту прикладної економіки та менеджменту університету Карлсруе (Німеччина) професор Х. Ліндштадт зазначив, що за прогнозами фахівців розмір світових фінансових активів протягом наступних 15 років зросте у 4-6 разів. При цьому, розподілення фінансових активів між регіонами залежатиме виключно від того, наскільки національні фінансові системи зможуть запропонувати учасникам світового фінансового ринку сталий та одночасно динамічний розвиток. У країнах, які розвиваються, у тому числі й Україні, за причини зростання середнього віку населення значно зростуть обсяги ринку страхових послуг, при цьому не варто очікувати на помітне зростання ринку споживчого кредитування – цей сегмент ринку банківських послуг України майже досяг свого піка. Зростання конкуренції у банківському секторі та технологічні інновації позначаються на розмірі транзакційних витрат комерційних банків, розмір яких повинен зменшитись на 15-20 відсотків протягом найближчого десятиліття. Варто очікувати, що концентрація банківського капіталу в Україні стане однією з найбільш помітних характеристик розвитку банківської системи. Концентрація банківського капіталу в Україні відбуватиметься за рахунок злиттів та поглинань банків. При цьому, ті банки, які не візьмуть участі в процесі, будуть вимушені сконцентрувати свою увагу лише на окремих видах банківських послуг, зокрема обслуговуванні рахунків клієнтів, підтриманні кореспондентських рахунків з іноземними банками тощо.

Доктор економічних наук, професор університету Баррі (США) Р. МакГі зазначив, що одним із найбільш дієвих механізмів стимулювання сталого розвитку банківського сектора України є допуск на ринок банківських послуг країни іноземних банків, точніше, їх філій. Основними мотивами допуску філій іноземних банків в Україну є запозичення досвіду ведення банківського бізнесу та розвиток конкуренції. Очевидно, що іноземні банки будуть активно використовувати потенціал ринку праці України у процесі формування філій, що з часом, має позначитися на рівні кваліфікації банківських службовців сектора банківських послуг України в цілому.

Відчутний ефект від присутності філій іноземних банків в Україні має спостерігатися й на рівні корпоративного управління. На сьогодні українські банки не є достатньо прозорими та підзвітними стейкхолдерам (акціонерам, працівникам та клієнтам), що перешкоджає зростанню капіталізації банківської системи в цілому. Зарубіжні банки мають більш розвинуту систему корпоративного управління з механізмами, які дають банкам змогу дотримуватися основних принципів корпоративного управління – прозорості, підзвітності та корпоративної соціальної відповідальності.

Головний економіст офісу президента США (Білий дім, Вашингтон, США), професор Д. Фаласчетті зазначив, що розвиток банківського сектора більшості країн світу, у тому числі й України, поступово стає пріоритетом у формуванні державної політики економічного розвитку на довгострокову перспективу.

Держава має віддавати перевагу стимулюванню розвитку банківської системи, ніж витратити кошти на підтримання стагнаційних секторів економіки. Навіть якщо ця підтримка носить соціальні ознаки. Очевидно, що реформи економіки країни мають починатися саме з реформування банківського сектора.

У цьому напрямку максимізація результативності реформ має базуватись на звільненні посадовців, що займаються регулюванням банківського сектора, від політичного тиску та забезпеченні відповідного рівня незалежності у прийнятті відповідних рішень. Лише за таких умов можна сподіватися на довгостроковий ефект від реформ банківського сектора країни.

Р. Апреда, професор університету Де Сема (Буенос-Айрес, Аргентина) зазначив, що однією з найбільш слабких ланок банківської системи в країнах, що розвиваються, є центральний банк. Проблема полягає в тому, що центральний банк, як правило, застосовує досить жорстке регулювання комерційних банків, але ефект від цього є незначним. Очевидно, що від центральних банків слід вимагати більшої зосередженості на контролі, ніж на регулюванні. Окрім цього, варто більш змістовно розвивати законодавчу базу щодо банківського сектора України, а також сприяти розвитку інфраструктури банківського сектора.

Основний напрямок розвитку – концентрація капіталізації банківської системи за одночасного зростання кількості інших фінансових інститутів, таких як кредитні спілки, що має сприяти збалансуванню конкуренції.

На думку професора Інституту глобального бізнесу Університету Нью-Йорка І. Вальтера, важливими для розвинутих економік, у тому числі й для української, є наступні напрямки:

- ◆ наскільки важливим є питання розміру банків і чи дійсно “чим більше, тим краще”?
- ◆ наскільки важливою є диверсифікація для стабільності банків?
- ◆ конфлікт інтересів та ризики для репутації банків;
- ◆ визначення статичної та динамічної ефективності (зміни ефективності в часі) в національних банківських системах;
- ◆ банківський акціонерний капітал та розвиток життєздатних ринків капіталу;
- ◆ банки як агенти моніторингу та управління;
- ◆ присутність іноземних банків у вітчизняних фінансових системах – структура ринку, статичні та динамічні впливи;
- ◆ присутність іноземних банків у вітчизняних фінансових системах – вплив на безпеку та стабільність.

У висновках та рекомендаціях конференції зазначено, що для трансформаційних економік постсоціалістичного типу створення конкурентного механізму функціонування економічної системи є першочерговим завданням, яке полягає в утвердженні в економіці критичної маси ринкових перетворень. І хоча конкурентні середовища різних економічних систем відрізняються неоднаковим рівнем зрілості конкурентних відносин, будь-яка держава є учасником формування нового міжнародного конкурентного порядку, а отже, відчуває на собі вплив процесу інтернаціоналізації конкуренції.

Конкуренція в банківській сфері – це об’єктивне явище еволюції світової фінансово-кредитної системи, зумовлене зростанням потреб суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Банківські послуги не мають конкурентоспроможних та небанківських за своєю суттю замінників, що підвищує привабливість банківської сфери для підприємництва і є чинником живлення в ній конкурентних відносин.

Сучасна банківська конкуренція має низку специфічних рис, що відрізняють її від конкуренції в інших галузях економіки та зумовлені змінами, які відбуваються на національних та світових фінансових ринках. Однією з основних таких характеристик є посилення інтенсивності та ускладнення форм конкуренції між фінансовими посередниками, пов’язаних з глобалізаційними процесами.

Основними чинниками загострення конкуренції між банками є однорідність банківських продуктів, тобто наявність досконалої конкуренції на ринку банківських послуг; боротьба за вільні дешеві ресурси (зазвичай, це є залишки на рахунках клієнтів), що змушує банки доводити перед клієнтами свою конкурентоспроможність та якість управління; обмеженість чинного інструментарію банківських послуг, що змушує банки конкурувати у сфері визначення ціни на банківські послуги.

Виділено причини, за яких ринкова конкуренція в банківському секторі має бути домінуючим фактором.

1. Банки, відібрані внаслідок жорстокої конкуренції, – це банки, які ефективніше використовують свій капітал, швидше адаптуються до ринкових нововведень, мають гнучку і стратегічно виважену політику, якісний менеджмент та ефективні інформаційні системи.
2. Конкуренція за споживача банківських послуг, отже, боротьба за ресурси, приводить до розширення асортименту означених послуг, витіснення з ринку неякісних продуктів. При обмеженні платоспроможного попиту це позначається на скороченні, з подальшою стабілізацією, рентабельності бізнесу, що, в свою чергу, веде до посилення конкуренції.
3. Наслідком досконалої конкуренції на ринку є здешевлення вартості банківських послуг.

Визначено, що на ринку банківських послуг України спостерігається перехідний стан від монополістичної конкуренції до олігополії.

Проблема оцінки і забезпечення конкурентоспроможності банківської системи може бути вирішена лише за умови обґрунтованого визначення меж конкурентного ринку та з'ясування кількості та складу діючих на ньому контрагентів.

Ключовими складовими забезпечення конкурентоспроможності економіки та банківської системи зокрема, мають бути державне визначення довгострокової стратегії розвитку відповідного сектора економіки, створення сприятливого конкурентного середовища, забезпечення рівних прав для всіх суб'єктів ринку, контроль за дотриманням антимонопольного законодавства.

Спроби державних структур здійснювати вплив на конкурентоспроможність банків шляхом надання державних преференцій окремим кредитним інститутам ускладнюють підвищення конкурентоспроможності банківського сектора України, оскільки економічна сутність поняття конкуренції виключає можливість існування на ринку неефективних суб'єктів. Подібні дії держави призводять до виникнення штучної монополії серед банків, діяльність яких підтримується за рахунок видачі стабілізаційних кредитів, субсидій, привілеїв тощо.

Основним принципом удосконалення системи регулювання банківської діяльності і банківського нагляду є впровадження міжнародно визнаних норм та міжнародного досвіду з урахуванням особливостей організації та функціонування українського ринку банківських послуг. Це передбачає суттєвий розвиток змістовних підходів при здійсненні нагляду.

Необхідно повністю завершити процес формування нормативної бази, що закріплює застосування в українській наглядовій практиці міжнародно визнаних норм, зокрема, визначених в документах Базельського комітету по банківському нагляду, в тому числі: забезпечити права кредиторів, в першу чергу їх права вимоги, забезпечені заставою; забезпечити вдосконалення правових механізмів ліквідації кредитних установ, у яких відізані ліцензії на здійснення банківських операцій; створити правові механізми конкуренції та попередження дій по обмеженню свободи комерційної діяльності в банківській сфері; спростити процедури злиття та поглинання банків; створити правові умови для більш широкого застосування в банківській справі сучасних електронних технологій.

Доцільно продовжити роботу по вдосконаленню системи оподаткування банківської діяльності, що повинна включати наступні складові: забезпечення стабільної правової бази; її

гармонізацію з законодавством, що регулює господарські відносини; зміну методів та норм контролю за сплатою податків.

Вітчизняна практика на сьогодні вимагає розробки дієвих механізмів адаптації банківської системи України до світової та європейської фінансових систем з метою її ефективної інтеграції у світовий фінансовий простір та адаптації до норм, правил і процедур міжнародної банківської справи.

Надходження іноземного капіталу розглядається як важливий фактор розвитку банківського сектора країни. Іноземний капітал привносить на вітчизняний ринок банківських послуг сучасні технології, нові фінансові продукти, сприяє підвищенню культури корпоративного управління в банківських установах, розвитку конкуренції між банками та вдосконаленню банківської справи. Водночас, необхідно виходити з недопустимості проникнення в український банківський сектор капіталу юридичних осіб, в тому числі капіталу нерезидентів з нестійким фінансовим становищем та сумнівною діловою репутацією.

Режим допуску іноземного капіталу в український банківський сектор повинен, головним чином, бути орієнтований на розвиток ринкових відносин та конкуренції в банківському секторі.

Питання присутності іноземного капіталу в банківській системі і збереження національної банківської системи необхідно розглядати в контексті економічної стратегії розвитку держави. Тому потрібна державна стратегія розвитку економіки, яка б визначала, які галузі економіки держава готова віддати в іноземне управління, а які залишити під стратегічним управлінням українського капіталу.

Необхідними є розробка чіткої стратегії послідовного введення іноземних банків та їх капіталів на український ринок та визначення бажаної частки їх присутності; узгодження національного законодавства з нормами СОТ та забезпечення чіткої регламентації і достатнього контролю за діяльністю філій іноземних банків; подальша адаптація банківського законодавства України до законодавства Європейського союзу; виконання вимог FATF та Базельського комітету з банківського нагляду щодо ідентифікації клієнтів та запобігання використанню банків для здійснення недобросовісної фінансової практики; врахування форм інтеграції: присутність іноземного капіталу у банківській системі України; присутність українських банків на території інших держав завдяки створенню філій, дочірніх банків та представництв.

Недостатній рівень капіталу на сьогодні є одним зі стримуючих чинників подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банків, їх активної участі в забезпеченні структурної перебудови економіки. Для збільшення капіталізації банків за рахунок надходження національних інвестицій необхідно: сприяти легалізації некримінальних капіталів; законодавчо передбачити "податкові преференції" на інвестиції в капітал банків; сприяти виходу акцій банків на фондовий ринок; законодавчо забезпечити правовий захист міноритарних акціонерів; сприяти залученню коштів населення в капітал банків.

Важливими елементами удосконалення банківської справи є покращення підходів кредитних організацій до побудови систем корпоративного управління і внутрішнього контролю, перш за все, системи управління банківськими ризиками, в тому числі – в частині операцій з пов'язаними особами, а також групою технологічних ризиків та ризиків безпеки; підвищення ефективності систем внутрішнього контролю; досягнення такого рівня прозорості системи корпоративного управління, який забезпечить усім категоріям зацікавлених осіб, включаючи акціонерів (учасників), своєчасне і точне розкриття інформації з питань діяльності банку, включаючи дані про фінансовий стан, структуру власників та управління; забезпечення прав власників, в тому числі міноритарних.

Забезпечення транспарентності діяльності банківських установ є однією з суттєвих умов удосконалення якості корпоративного управління в банках і зростання довіри суспільства до банківського сектора. Забезпечення транспарентності вимагає здійснення комплексу за-

ходів, включаючи достовірний облік та звітність банківських установ; підвищення вимог до обсягу, якості, періодичності звітності, що публікується банками; реалізацію при обліку критеріїв, визнаних міжнародною практикою, а також завершення переходу банківських установ на використання міжнародних стандартів фінансової звітності.

Сформовані банками системи управління ризиками повинні не тільки забезпечувати ефективний захист від прийнятих ризиків, але й мати превентивний характер, здійснюючи активний вплив на визначення конкретних напрямків діяльності кредитних організацій.

В умовах зростання банківської конкуренції в операціях з підприємствами та установами реального сектора економіки особливого значення набуває управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності, а також координація такими ризиками. Актуальним залишається питання управління ринковими ризиками (валютним, процентним і фондовим).

Банківським установам слід приділяти більше уваги управлінню операційними та правовими ризиками, а також ризиками недотримання вимог інформаційної безпеки. Управління банківськими ризиками повинно здійснюватися як на індивідуальній, так і на консолідованій основі. Банківські установи, що мають розгалужену мережу філій, повинні підвищену увагу приділяти питанням управління ризиками, пов'язаними з діяльністю філій.

Для розвитку фондового ринку України і підвищення ролі банків на ньому необхідно: вдосконалити процедури формування резервів під операції з цінними паперами з метою уникнення зловживань з боку банків; створити умови для підвищення рівня капіталізації та ефективності залучення ними власного капіталу шляхом включення акцій банків до лістингу; переглянути нормативи інвестування комерційними банками коштів до статутних фондів підприємств у напрямку їх збільшення; сприяти вексельному обігу на організованому ринку та створити умови для випуску комерційних паперів; розширити перелік цінних паперів та збільшити відсоток вартості цінних паперів, під які здійснюється рефінансування банків Національним банком України; сприяти випуску муніципальних облігацій, андеррайтерами яких могли б виступити комерційні банки.

Для розвитку іпотечного ринку слід прийняти необхідні законодавчі акти в частині зниження ризиків інвесторів недержавних пенсійних фондів та іпотечних цінних паперів; стандартизувати умови договорів іпотечного кредитування і прийняти Закон України "Про іпотечні цінні папери".